

Матэрыялы да геаграфіі і статыстыкі
Беларусі. Паэз рэц. А. Слоніма Т. 1 1928
Мн.

АРК. БЫКАЎ

Грашовы баянс сялянскай гаспадаркі
Беларусі

У аснове гэтага артыкулу ляжыць матар'ял бюджэтнага досьледу сялянскіх гаспадарак, праведзены адзелям Бюджэтнае Статыстыкі ЦСУ Бел. за 1923-24 г., 1924-25 і 1925-26 г. г., у сыстэматычным і плянавым парадку. Бюджэтнаму апісаньню з году ў год падлягалі пераважна адны і тыя самыя сялянскія гаспадаркі, што дазваляе параўнаць за тры гады даныя гэтых бюджэтных досьледаў. У поўную распрацоўку ўвайшлі апісаньні 338 гаспадарак 1923-24 г., 332 гаспадаркі— у 1924-25 годзе і 337—у 1925 годзе.

З бюджэтных апісаньняў, распрацаваных па вельмі шырокай і складанай праграме, мы скарысталі толькі невялікую, але надзвычайна цікавую ў сучасны момант—частку грашовага балянсу, у якім адбіваецца ўся сума рыначных сувязяў гаспадаркі, звароты грашовай гатоўкі, крэдытовыя адносіны, падаткі; апрача таго, у грашовым балянсе адбіваецца таксама і арганізацыя гаспадаркі. Будучы адзінаю крыніцаю вестак аб грашовым звароце сялянскае гаспадаркі, крыніцаю, якая адрозьніваецца, апрача таго, адносна высокаю ступенню верагоднасьці, дзякуючы ўнутранаму контролю ў агульным балянсе гаспадаркі, гэты матар'ял мае свае недахопы, уласьцівыя бюджэтнай статыстыцы наогул—гэта недастатковая рэпрэзэнтатыўнасьць вестак. Разьмеркаваньне апісаных гаспадарак па засеўных групах, пры абмежаваным ліку апісаньняў, не дае дакладнай копіі разьмеркаваньня іх па масавых даных, бо прапорцыянальнасьць разьмеркаваньня прывяла-б да надзвычайна малага ліку бюджэтных апісаньняў гаспадарак, якія маюць нязначную ўдзельную вагу ў запраўднасьці і якія не даюць магчымасьці атрымаць сталыя бюджэтныя нормы. Бюджэты далі малюнак перавагі гаспадарак з засевам вышэй сярэдняга і меншай вагі малазасеўных груп гаспадарак у параўнаньні з агульнымі суадносінамі засеўных груп. Такім чынам апісаньня гаспадаркі ў сярэднім падрахунку зьяўляюцца гаспадаркамі некалькі павышанага тыпу; да гэтага трэба дадаць, што вельмі складанаму апытаньню маглі падлягаць толькі культурныя гаспадары, якія аднаўлялі па памяці ўсе гаспадарчыя зьявы за мінулы год.

Ня глядзячы на паказаныя недахопы, мы, на падставе бюджэтных матар'ялаў, хаця-ж і абмежаваных па ліку аб'ектаў назіраньня, спрабуем зрабіць агульны нарыс схэмы грашовае гаспадаркі вёскі і адзначыць тыя шляхі, па якіх ішло гэтае разьвіцьцё пасьяла НЭП-у. „Першы раз, як гаворыць профэсар Літошанка, мы падыходзім да гэтае праблемы з некаторым запасам добраяснага фактычнага матар'ялу“¹⁾.

¹⁾ Балянс сялянскае гаспадаркі. Вёсьнік грашовых спраў № 2—1926 г.

I.

Рух грашовога звароту сялянскіх гаспадарак за тры гады ў чырвоных рублёх на адну гаспадарку ў сярэднім высвятляецца наступнымі данымі:

Гады	Абсалютныя вялічыні					Узрост у %				
	Неземляробск. прыбыткі	Работа ў чужой сел. гаспад.	Усяго ад продажу	Павышана	Увесь прыбытак	Неземляробск. прыбыткі	Работа ў чужой сел. гаспад.	Усяго ад продажу	Павышана	Увесь прыбытак
1923-24 г.	6,40	0,97	52,46	3,20	69,65	100	100	100	100	100
1924-25 г.	34,58	2,39	97,73	7,82	147,14	540,3	246,4	186,3	244,4	211,6
1925-26 г.	69,14	3,73	161,26	13,27	258,62	1,080,3	384,5	307,4	414,7	371,8

Паказаныя даныя даюць малюнак вельмі шпаркага ўзросту грашовага прыбытку, які вырас на 271,8% за два гады. Гэта павялічэнне грашовага прыбытку сялянскае гаспадаркі тлумачыцца аграмадным павялічэннем двух артыкулаў прыбытку, якія маюць, як гэта відаць з прыведзеных даных, вялікае значэнне ў грашовым балансе: павялічэннем у 11 раз паступленняў ад няземляробскіх прыбыткаў, пераважна промыслаў—і ў 3 разы грашовае выручкі ад продажу прадуктаў свайё гаспадаркі. Два другія артыкулы грашовага прыбытку, якія характарызуюць ролю заробкаў у чужой сялянскай гаспадарцы і крэдытных операцый у агульнай суме грашовых паступленняў, хоць і ўзраслі ў 4 разы, але не займаюць асабліва выдатнага месца ў грашовым бюджэце сярэдня-сялянскае гаспадаркі. Гэтыя артыкулы выдзелены намі з прычыны іх эаанамічнага значэння.

Узрост грашовага звароту, як сьведчаць ніжэйпрыведзеныя даныя, розны ў залежнасці ад велічыні гаспадаркі па засевах.

Гады	Абсалютныя лічбы						У %				
	II гр. да 2 дзес.	III гр. ад 2 да 4 дз.	IV гр. ад 4 да 6 дз.	V гр. ад 6 да 8 дз.	VI-VII гр. ад 8 да 16 дз.	II гр.	III гр.	IV гр.	V гр.	VI-VII гр.	
1923-24 г.	40,76	57,47	91,16	117,93	165,38	100	100	100	100	100	
1924-25 г.	68,68	113,21	162,68	250,54	314,76	168,5	197,0	178,5	212,4	190,3	
1925-26 г.	172,13	205,16	284,53	378,68	431,37	422,3	357,0	312,1	321,1	260,8	

Грашовы зварот, такім чынам, выяўляе цесную сувязь з велічыняй гаспадаркі. Як відаць з прыведзеных даных, крывая грашовага прыбытку падымаецца з узростам засеўнай плошчы ўва ўсе гады. Тэмп-жа нарастання грашовага прыбытку па засеўных групах выяўляе ў 1925-26 годзе значнае адставанне для вышэйшых засеўных груп. Яшчэ больш рэльефна выяўляе сувязь грашовага прыбытку з гаспадаркаю рознай эаанамічнай магутнасці душавае норма грашовага прыбытку па засеўных групах, якая дае малюнак параўнаўчай забяспекі гаспадарак грашыма на душу.

1) У далейшым соц.-эконом. групы гаспадарак адзначаюцца аднымі рымскімі лічбамі.

Гады	Групы гаспадарак					
	II	III	IV	V	VI-VII	Сярэдн.
1923-24 г.	8,15	8,65	13,94	15,34	18,86	11,00
1924-25 г.	13,82	18,47	23,85	31,05	37,38	22,60
1925-26 г.	35,20	36,06	42,28	50,56	51,35	41,25

Грашовы прыбытак на душу штогодна, у гэтым выпадку, падымаецца ад ніжэйшых да вышэйшых засеўных груп.

Узрост грашовага балансу за разгляданы перыяд ня можа быць, аднак, бязумоўным паказальнікам узросту выдатна-менавах сувязей сялянскай гаспадаркі. У грашовым балансе адбіўся ня ўвесь зварот гаспадаркі, а толькі яго грашовая частка. Значная частка звароту прайшла міма грашовага балансу ў парадку тавараабмену, альбо платы натураю за паслугі. За разгляданыя гады грашовыя адносіны амаль што замянілі натуральны абмен прадуктамі і зьменшылі абсалютна і адносна натуральную аплату працы і вытворчых паслуг. Гэты працэс дэнатурызацыі ўчыніў моцны ўплыў на грашовы зварот і гэтым павялічыў яго номінальны ўзрост у параўнаньні з натуральнымі формамі адчужэння. Зьмешчаная ніжэй табліца паказвае ўзровень грашовае часткі адчужэння сельска-гаспадарчых прадуктаў—продажы і натуральных форм адчужэння—тавараабмену і натуральных аплат працы па гадох:

Гады	Прадана	Дана ў абмен	Дана за работу натураю	Усяго
1923-24 г.	28,4	50,9	20,7	100
1924-25 г.	61,7	15,0	23,3	100
1925-26 г.	80,0	5,4	14,6	100

Як сьведчаць прыведзеныя даныя, прапорцыя тых і другіх форм рынчна-менавах сувязей па гадох неаднолькавая. 1923-24 г. быў годам аднаўленьня грашовай гаспадаркі. Большая частка году прайшла пад адзнакаю вельмі вялікага ўпадку савзнакаў і таму ў гэтым годзе яшчэ значна пераважвалі натуральныя формы адчужэння. Разьвіццё грашовай гаспадаркі вёскі радыкальна зьмяніла становішча ў наступным 1924-25 годзе, у якім грашовыя ўмовы займалі ўжо 61,7% агульнай сумы адчужэння.

У 1925-26 г.—80% прадукцыі адчужаецца за грошы і толькі 20% адчужаных прадуктаў праходзіць па натуральных умовах. Пад найбольшае скарачэнне, як відаць з таблічкі, падпаў за гэтыя гады натуральны тавараабмен, з 50,9% у 1923-24 г. да 5,4% у 1925-26 г. параўнаньні з натуральнай аплатою працы (з 20,7% да 14,6%). Астатняя форма аплаты наёмнае працы захоўвалася ў нашай вёсцы побач з грашовай і да часу імперыялістычнае вайны.

Наступная табліца тлумачыць пытаньне аб тым, якія засеўныя групы гаспадарак зьяўляліся больш успрыямальнымі да дэнатурызацыі сваіх рынчна-менавах сувязей.

		У % да ўсяго адчужэння				
		II гр.	III гр.	IV гр.	V гр.	VI і VII гр.
1924-25 г.	Прадана	39,0	58,1	64,7	64,2	71,9
	Аддана ў абмен	42,8	16,3	13,7	10,5	7,8
	" за работу. (натураю)	18,2	25,6	21,6	25,3	20,3
1925-26 г.	Прадана	71,1	78,9	81,8	78,2	85,0
	Аддана ў абмен	19,4	7,0	4,0	4,0	1,2
	" за работу. (натураю)	9,5	14,1	14,2	17,8	12,8

Як і трэба было чакаць, сярэднія і буйныя гаспадаркі шпарчэй замянілі свае натуральныя адносіны грашовымі; продаж у іх ужо ў 1924-25 годзе складала 64,7% і 71,9% усяго іх адчужэння, супроць 39,0% ніжэйшай групы. Лішкі produkтаў сельскае гаспадаркі, з якіх формуецца прыбыткава-грашовы бюджэт шматзасеўных гаспадарак шпарчэй звязалі іх з рынкам і з усёй народнай гаспадаркай у цэлым.

Дробныя гаспадаркі адсталі ў 1924-25 годзе ад буйных у замене натуральных адносін грашовымі; але ў наступным 1925-26 г. мы заўважаем узмацненне тэмпу грашовых зваротаў якраз у гэтых адставаўшых гаспадарках. Яны імкнуцца дагнаць гаспадаркі, якія раней за іх аднавілі свае грашовыя адносіны. Адзначаны вышэй паніжаны тэмп узросту ў 1925-26 годзе грашовага звароту вышэйшых засеўных груп і тлумачыцца змяншэннем для гэтых груп дэнатурызацыі рынчна-менавых сувязяў, якія зніжаюць іх номінальны грашовы прыбытак. Трэба яшчэ адзначыць, што апошняя табліца сьведчыць аб большай тэндэнцыі скарачэння натуральных аплат працы ў дробных гаспадарках у параўнанні з буйнымі.

Падагульваючы каратка ўсё вышэйсказанае мы бачым, што грашовы баянс павялічвае ўзрост прыбытку сялянскае гаспадаркі. Ён адбівае ўзрост грашовага звароту сялянскае гаспадаркі, які вынікае пад уплывам ня толькі процесаў аднаўлення ў сялянскай гаспадарцы, але і пад уплывам замены натуральных адносін грашовымі. Гэты процэс дэнатурызацыі, як вынік грашовае рэформы, даткнуўся да ўсіх груп гаспадарак, але не ў аднолькавай ступені. Буйныя гаспадаркі зьявіліся больш успрымальнымі, чым дробныя ў замене натуральных адносін грашовымі і затым для апошніх зьявіўся большы прастор для далейшай дэнатурызацыі рынчна-менавых сувязяў.

Пераходзячы да разгляду прыбыткава-выдатковых артыкулаў сялянскага грашовага баянсу, трэба адзначыць, што ня ўсе артыкулы грашовага прыбытку могуць служыць паказальнікам узросту прыбытковасці гаспадаркі. Не гавораць ужо аб асабіста-прамысловых занятках, нават продажы, так званых, рынчных produkтаў, якія звычайна адчужаюцца сялянскімі гаспадаркамі толькі ў некаторай ступені, гаворыць аб велічыні валавой produkцыі гаспадаркі, бо таварная частка апошняй адзначаецца ня толькі вытворчасцю сельскае гаспадаркі, але і фактарам чыста рынчнага характару. Часам гаспадарка збывае продукты не дзеля

таго, што збыт карысьней чымся спажываньне, ці скарыстаньне ў сваёй гаспадарцы, а дзеля таго, што яна прымушана задаволіць сваю пільную патрэбу ў грашох. У апошнім выпадку адпаведны артыкул прыбытку носіць чыста зваротны характар і ня сьведчыць аб росьце прыбытковасці гаспадаркі. Толькі аналіз будовы грашовага баянсу сялянскай гаспадаркі і зьмены, якія вынікаюць у яго будове ў працягу вызначанага часу, можа даць прадстаўленьне аб узросьце яго прыбытковасці. У далейшым будзе выкладацца характарыстыка галоўных артыкулаў баянсу і іх зьмены; прычым, баянс 1923-24 г. мы выключаем з разгляду, як баянс няўстойлівы, які складаўся пры рэзкай зьмене курсу савзнакаў 1923-24 г., і таму на яго падставе рабіць якія-небудзь вывады і заключэньні вельмі цяжка; артыкулы баянсу прадстаўлены ў сярэднім бяз розьніцы груп гаспадарак па рэспубліканскай зборцы толькі за два гады; у разрэзе эаномічнай магутнасці гаспадарак намі прадстаўлены далей некаторыя артыкулы баянсу, якія маюць у ім найбольшую ўдзельную вагу, альбо эаномічнае значэньне.

Ад распаўсюджаньня бюджэтных норм на ўсю масу гаспадарак, прымаючы пад увагу нятыповасьць падпаўшых бюджэтнаму апісаньню гаспадарак, мы ўстрымоўваемся.

II.

Застановімся, наперад усяго, на характарыстыцы прыбыткавай часткі грашовага баянсу сярэдняе сялянскае гаспадаркі, галаўнейшыя артыкулы якога за 1924-25, 1925-26 г.г. прадстаўлены ніжэйпаданай табліцаю:

Гады	Асабова прамысл. заробкі і рамес-на-саматужныя	Работа ў чужой сельскай гаспадарцы	Увесь продаж ¹⁾	У тым ліку			Пазычана	Іншыя прыбыткі	Усяго	
				Produkтаў ральніцтва	Produkтаў жывёлагадоўлі	Скаціны і птаства				
										Іншы про-даж
1924-25 г. . .	34,58	2,39	97,73	32,02	17,66	32,53	15,52	7,82	4,62	147,14
1925-26 г. . .	69,14	3,73	161,26	40,44	17,95	77,61	25,26	13,27	11,22	258,62
У процантах										
1924-25 г. . .	23,5	1,6	66,5	21,8	12,0	22,1	10,6	5,3	3,1	100
1925-26 г. . .	26,7	1,5	62,4	15,6	10,0	30,0	6,8	5,1	4,3	100

У агульнай суме грашовага прыбытку продаж produkтаў сваёй гаспадаркі пераважае ўсе другія артыкулы прыбытку і дасягае ў сярэднім па ўсіх групах гаспадарак у 1924-25 годзе 97,73 руб. і ў 1925-26 г. 161,26 руб., што складае 66,5% і 62,4% усіх грашовых паступленьняў з гаспадарак за два гады. Такое пераважнае значэньне ў грашовым бюджэце сялянскае гаспадаркі продажу сельска-гаспадарчых produkтаў зьяўляецца самым галоўным паказальнікам вялікай сувязі гаспадаркі з надворным сьветам; колькасцю меркаю продажу вызначаецца і здольнасьць гаспадаркі да куплі і разьмер сувязі гаспадаркі з рынкам. Суадносіны прыбытковых артыкулаў бюджэту па продажы produkтаў земляробства і гадоўлі жывёлы даюць малонак арганізацыі сялянскае гаспадаркі ў галіне рынчных сувязяў. Як ві-

¹⁾ У гэты артыкул уваходзіць і нязначная частка прамысловых produkтаў.

даць з табліцы, у сярэднім па ўсіх апісаных гаспадарках пераважае рэзка выяўлены жывёлагадоўчы тып гаспадаркі. Супольны прыбытак жывёлагадоўлі, які складаецца з адчужэння продуктаў і жывой скаціны, зьявіўся ў 1924-25 годзе ў паўтара разы, а ў наступным 1925-26 г. ў два з трэцюю разы большы за паступленьні ад рэалізацыі продуктаў ральніцтва. Прыбытак ад продажу прадуктаў ральніцтва дасягнуў у 1924-25 годзе ўсяго толькі 32,02 руб. і ў 1925-26 годзе 40,44 руб., што складае 21,8% і 15,6% ад усіх паступленьняў сярэдняе сялянскае гаспадаркі ў гэтыя гады. Трэба адзначыць, што натуральная аплата рознага роду работ у большасьці складаецца з продуктаў ральніцтва (збожжа), што значна зьніжае ролю апошніх у агульнай суме грашовага прыбытку. Што датычыцца да паступленьняў ад продажу прадуктаў жывёлагадоўлі, то яны за разгляданы час не зьмянілі сваёй абсолютнай велічыні. Паступленьні ад продажу скаціны і птаства з 32,53 р. 1924/25 годзе павялічыліся да 77,61 руб. у 1925-26 годзе, значна падняўшы ўдзельную вагу гэтай галіны прыбытку ў агульнай суме паступленьняў, з 22,1% да 30%.

Не малазначную ролю граюць у грашовым прыбытку паступленьні ад продажу другарадных культур (гародніна, садавіна, пчалярства, лугаводства і інш.) і ад продажу інвэнтару, будоўлі, хатняе маёмасьці, прадуктаў прамысловасьці, якія неадзначаны ў нашай скарочанай табліцы, а аб'яднаны ў адну агульную галіну прыбытку „іншы продаж“. Прыбытак ад рэалізацыі гэтых продуктаў складаў у першым годзе 15,52 руб. (10,6%) і ў другім—25,26 руб. (6,8%) у сярэднім на гаспадарку.

Па групам гаспадарак разьмеры грашовага прыбытку ад продажу, як сьведчаць ніжэйпрыведзеныя даныя, далёка неаднолькавыя:

Г а д ы	У % да ўсяго прыбытку кожнае групы гаспадарак				
	II гр.	III гр.	IV гр.	V гр.	VI-VII гр.
1924-25 г.	41,1	62,2	66,1	78,4	74,5
1925-26 г.	39,5	52,9	64,6	73,4	85,4

Прыбыткі ад продажу продуктаў сваёй гаспадаркі павялічваюцца абсолютна і адносна з узростам засеўнай плошчы і тлумачацца вялікаю сувяззю з рынкам вышэйшых груп гаспадарак у параўнаньні з ніжэйшымі. Такім чынам, з узростом эаномічнай магутнасьці гаспадарак, адзначанай у нашай працы разьмерамі пасеву, у значнай ступені пашыраецца, як сказана вышэй, і сувязь гаспадаркі з рынкам, а разам з гэтым павялічваюцца і пакупная здольнасьць гаспадаркі. Калі ў самай ніжэйшай групе прыбыткі ад продуктаў сельскае гаспадаркі, якія выкідаюцца на рынак, складаюць 41,1% ў 1924/25 годзе і 39,5% ў 1925-26 годзе, то ў вышэйшай—дасягаюць 74,5% і 85,4% ад усіх паступленьняў гэтых гаспадарак за разгляданыя гады. Трэба дадаць, што ў 1925-26 годзе, супроць папярэдняга году, адноснае значэньне прыбытку ад продажу зьнізілася ў сярэднім па ўсіх гаспадарках, за выключэньнем адной мнагазасеўнай групы, за кошт зьніжэньня прыбытку ад продажу продуктаў ральніцтва. Надзвычайна характэрны малюнак даюць нам даныя аб суадносінах прыбыткаў ад рэалізацыі прадуктаў ральніцтва і жывёлагадоўлі па разьмеры гаспадарак:

		У % да ўсяго грашовага прыбытку кожнае групы гаспадарак				
		II	III	IV	V	VI-VII
1924-25 г.	Продаж продукт. ральніцтва	7,5	17,6	21,7	30,4	28,9
	„ „ „ жывёлагад.	6,5	11,9	12,9	14,9	9,0
	„ „ „ скаціны і птаства	19,7	22,8	21,8	20,9	23,5
1925-26 г.	Продаж продукт. ральніцтва	7,3	10,5	15,4	24,9	12,6
	„ „ „ жывёлагад.	5,1	5,4	6,5	7,9	19,1
	„ „ „ скаціны і птаства	19,7	27,4	31,5	31,9	45,3

Грашовы баянс, такім чынам, яскрава адбівае жывёлагадоўчы кірунак сельскае гаспадаркі Беларусі ў суадносінах апошняе з рынкам. Ува ўсіх групам гаспадарак паступленьне ад жывёлагадоўлі, якое складаецца ад продажу продуктаў жывёлагадоўлі і жывой скаціны і птушак, пераважае паступленьне ад рэалізацыі продуктаў ральніцтва, але адноснае значэньне гэтых галоўных галін сельскай гаспадаркі ў гаспадарках рознай эаномічнай магутнасьці неаднолькавае.

У 1924-25 годзе, з павялічэньнем разьмеру гаспадарак, узрастае значэньне прыбыткаў ад ральніцтва, адносна якіх прыбыткі ад жывёлагадоўлі памяншаюцца ад ніжэйшых да вышэйшых засеўных груп: так, калі ў ніжэйшай групе сумесны прыбытак жывёлагадоўлі па абсолютнай велічыні ў 3½ разы больш за прыбыткі ад ральніцтва, то ў вышэйшай—дыспропорцыя ў бок перавагі жывёлагадоўчых прыбыткаў у параўнаньні над ральнічымі нязначная. У наступным 1925-26 г., у параўнаньні з 1924-25 г., ува ўсіх групам прыкмячаецца вялікі спад удзельнай вагі прыбыткаў ад ральніцтва, пры агульным узросьце прыбыткаў ад продуктаў жывёлагадоўлі. Добрыя кармавыя ўмовы 1924/25 году відочна зрабілі значны ўплыў на разьвіцьцё гадоўлі жывёлы ў 1925/26 г. і павялічэньне ў гэтым годзе адчужэньня продуктаў жывёлагадоўлі.

Пасля продажу продуктаў сваёй гаспадаркі, наступнае месца ў агульнай суме грашовага прыбытку займаюць паступленьні ад асабіста прамысловых заробкаў і прыбыткі ад рамесніцка-саматужных вырабаў, якія аб'яднаны намі ў адной рубрыцы. Прыбыткі гэтага роду складалі ў 1924/25 годзе 34,58 руб. (23,5%) і 69,14 руб. (26,7%), у 1925/26 годзе на адну гаспадарку ў сярэднім. Такая значная вага ў грашовым прыбытку прамыслаў сьведчыць аб вялікім разьвіцьці апошніх у сялянскай гаспадарцы. Патрэба ў грошам, пры наяўнасьці лішкаў працы ў сельскай гаспадарцы, прымушае сялянскую сям'ю дабываць патрэбныя сродкі продажам лішкаў рабочай сілы, альбо організацыяй неземляробскай прамысловасьці.

З пасьпых відаў апошніх па разьмерах грашовых прыбыткаў асабістыя промыслы, як перавозка, цясьлярства, сталярства, лясныя работы, выраб аўчын, саней і інш. займаюць першае месца і дасягаюць у 1925/26 г. 52,16 руб. у сярэднім на гаспадарку. Досыць значную ўвагу ў грашовым прыбытку маюць таксама і паступленьні ад службы і працы на фабрыках (11,65 р.); гандлёва-прамысловыя і рамесніцка-саматужныя прадпрыемствы па разьмерах паступленьня нязначныя (5,33 р.). Прамысловыя прыбыткі і іх удзельная вага ў агульнай суме грашовага прыбытку па разьмерах гаспадарак за два гады ілюструюцца наступным лічба мі:

Г а д ы	У %/о/о				
	II гр.	III гр.	IV гр.	V гр.	VI VII гр.
1924-25 г.	40,3	28,2	23,9	13,8	14,9
1925-26 г.	43,6	32,5	25,0	21,7	9,2

У іх адбілася агульнавядомая думка аб вялікім адносным значэнні ў дробных гаспадарках прыбыткаў ад промыслаў. Зразумела, у малазасеўных групах сельская гаспадарка не зьяўляецца галоўнаю крыніцаю існавання, і беднякі, каб пракарміцца, павінны прыбегнуць да дадатковых крыніц прыбытку.

Заработак у чужой сялянскай гаспадарцы займае малую ролю ў бюджэце сялянскае гаспадаркі і дасягае ў 1924-25 годзе 2,39 руб. і ў наступным годзе 3,73 руб., што складае адпаведна 1,6% і 1,5% сярэдняга прыбыткавага бюджэту. У асобных групах гаспадарак роля гэтага заробку хістаецца ад 4,2% да 0,5% у 1924-25 годзе і ад 3,5% да 0,4% у 1925-26 годзе ад усіх прыбыткаў за гэтыя гады ніжэйшых і вышэйшых груп гаспадарак, якія змяняюцца падобна прамысловым прыбыткам у вышэйшых засеўных групах. Неабходна дадаць, што прыведзеныя каэфіцыенты не характарызуюць ролі заробка ў чужой сельскай гаспадарцы, бо, апрача грашовых расплат, у чым мы праканаліся вышэй, у значнай ступені захавалі сваю сілу і натуральныя формы зарплат. У агульнай суме грашовага прыбытку ад земляробскіх промыслаў у чужой гаспадарцы частка прыбыткаў ад найму на сельска-гаспадарчыя работы і ад здачы скаціны і інвэнтару з работнікамі, па разьмерах гаспадарак, не аднолькавая, як відаць з наступных абсалютных даных у рублех за 1925-26 г.:

	II	III	IV	V	VI	VII	У сярэднім
Наём на с.-г. работы	4,84	2,78	1,99	2,44	1,35	—	2,60
Наём на с.-г. работы з скацінаю і інвент.	1,20	0,97	0,58	2,63	—	5,0	1,13

Такім чынам, па ўсіх дасьледваных гаспадарках бяз розніцы груп, прыбыткі ад працы ў чужой сельскай гаспадарцы ў 1925-26 г. у два-тры разы перавышалі прыбыткі ад здачы працоўнай сілы з скацінаю і інвэнтаром. Пры гэтым крыва прыбытку ад аддачы ў наём адной працоўнай сілы, з узростаньнем гаспадарак, зьніжаецца, а крыва грашовага прыбытку ад аддачы ў наём працоўнае сілы з скацінаю і інвэнтаром мае тэндэнцыю да ўзвышэння. Апошнія абставіны паказваюць на большую забяспеку вышэйшых груп гаспадарак цягавою сілаю і сельска-гаспадарчым інвэнтаром у параўнаньні з ніжэйшымі.

Адной з нязначных частак грашовага прыбытку зьяўляюцца пазыкі. Гадавы бюджэт сярэдняе сялянскае гаспадаркі папайняецца штогодна за кошт пазык толькі на 5% з нявялікім ад агульнай сумы грашовага прыбытку. Па групах гаспадарак роля пазык характарызуецца наступнымі данымі:

	II	III	IV	V	VI і VII	У сярэднім
Пазычана ў 1924-25 г.	7,19	6,31	7,40	13,40	13,57	7,82
у %/о/о	10,5	5,6	4,5	5,3	4,3	5,3
1925-26 г.	9,68	14,09	16,27	4,54	15,22	13,27
у %/о/о	5,6	6,9	5,7	0,7	2,8	5,1

У разьвіцьці крэдыту па разьмерах гаспадарак можна адзначыць тэндэнцыю павялічэння ўдзельнае вагі крэдытных операцый 3 і 4 груп гаспадарак; павялічэнне крэдытнага звароту гэтых груп гаспадарак, мабыць тлумачыцца напружанай патрэбнасцю ў іх грашовага крэдыту, у мэтах здаволеньня мінімальнага сваіх патрэб. Але наогул разьмеры пазык па засеўных групах ясных тэндэнцый не выяўляюць.

У звароце крэдытных операцый некаторае значэньне мае і натуральная прадукцыя сельскае гаспадаркі. Апошняя, ведама ня ўключана ў грашовы баянс, але ж мы, для поўнасьці схэмы крэдытных суадносін у сучаснай вёсцы, поруч з грашовымі операцыямі, у наступнай табліцы прадстаўляем за 1925-26 г. і крэдытныя операцыі натурою:

	Атрымана				Дана			
	Грашы-ма	Продукт. рэальна-ста	Іншыя продукт.	Разам	Грашы-ма	Продукт. рэальна-ста	Іншыя продукт.	Разам
Пазыка	13,27	1,32	0,65	15,24	0,71	0,29	0,05	1,05
Сплата пазыкі	0,35	0,18	0,25	0,78	6,06	0,67	0,05	6,78
Усяго	13,62	1,50	0,90	16,02	6,77	0,96	0,10	7,83

Як відаць з табліцы, крэдытныя суадносіны ў дасьледваных гаспадарках пашыраны вельмі слаба, што тлумачыцца, між іншым, няпоўным адбіткам крэдытных операцый у бюджэтных апісаньнях. Прыбытак па крэдытных рубрыках грашыма і процантамі на адну гаспадарку ў сярэднім дасягае 13,62 руб. і натурою 2,40 руб. Выдатак на грошы раўняецца 6,77 руб. і натурою—1,06 руб. Такім чынам, адпаведна з значнаю зьменаю натуральных форм менавых сувязей грашовымі, часьціна натуральнага звароту ў крэдытных операцыях у вёсцы мае невялікія разьмеры. Крэдытныя операцыі натурою складаюцца, галоўным чынам, з адчужэньня і набыцьця прадуктаў палыводзтва, якія зьяўляліся да грашовае рэформы найбольш валютназдольнымі. Іншыя віды прадукцыі складаюць нязначную частку ў звароце крэдытных операцый. Урэшце, апошняя з неразгляданых намі галін грашовага прыбытку, — іншыя прыбыткі—займаюць 3,1%—у 1924-25 г. і 14,3%—у 1925-26 г. сярэдняга прыбыткавага бюджэту; па сваёй удзельнай вазе ў бюджэце гэтая галіна грае большую ролю ў дробна-засеўных гаспадарках.

III.

Пераходзім да разглядаўня выдатковай часткі грашовага бюджэту сялянскае гаспадаркі, галіны якой, што характарызуюць галоўнейшыя патрэбы гаспадаркі за два гады, уяўляюцца ў наступным відзе:

Г а д ы	Наём рабочих у с.-гаспадар. і для рамонту інвэнтару і будоўлі	К у п л я					Падаткі	Іншыя выдаткі	Увесь выдатак
		Продуктаў ральніцтва	Скаціны і птушак	Інвэнтару і будоўлі	Продукт. прамысловасці	Матэрыялаў для будоўлі і рамонту			
1924—25 г.	4,49	10,09	9,91	5,57	4,30	55,80	25,21	31,87	147,24
1925—26 г.	12,34	21,75	34,65	19,97	9,21	90,05	15,67	48,01	251,65
У %/о									
1924—25 г.	3,0	6,9	6,7	3,8	2,9	37,9	17,1	21,7	100
1925—26 г.	4,9	8,6	13,8	7,9	3,7	35,8	6,2	19,1	100

Разглядаючы галіны выдаткаў у парадку размяшчэння іх у табліцы, звярочваем увагу на першую групу выдаткаў, якія характарызуюць аплату наёмнае працы ў сялянскай гаспадарцы. Гэта сума выдаткаў мае болей шырокі аб'ём, чым амаль што аналягічная галіна прыбытку, бо на выдатку за плату наёмнае працы ўключаны яшчэ апрача сельска-гаспадарчых і рамонтных работ. Гэтая галіна прыбытку займае малую ролю ў грашовым баянсе,—усяго 3% у 1924-25 годзе і 4,9% у 1925-26 г. агульнай сумы грашовага выдатку сярэдняга сялянскага двара. Нязначны прыбытак і выдатак на аплаце сваёй і наёмнае працы сведчыць аб працоўным характары сельскае гаспадаркі Беларусі.

Сялянская гаспадарка ня толькі адчувае продукты сельскае гаспадаркі, але-ж мусіць і набыць іх. Дзеве далейшыя рубрыкі выдатку маюць адносіны да набытку продукцыі сельскае гаспадаркі і характарызуюць, так званы, унутрысялянскі зварот. Апошні, як відаць з табліцы, з 13,6% агульнае сумы выдатку сярэдня-сялянскае гаспадаркі ў 1924-25 г. узвысіўся да 22,4% у 1925-26 годзе. Купля продуктаў ральніцтва выклікаецца недахопам свайго хлеба, кармавымі і насеннымі патрэбамі гаспадарак.

Наступныя даныя паказваюць набыццё продуктаў ральніцтва па групах гаспадарак:

Г а д ы	У %/о				
	II	III	IV	V	VI і VII
1924—25 г.	15,3	9,0	6,3	4,2	2,4
1925—26 г.	12,0	11,8	7,4	5,4	5,4

Доля выдаткаў на куплю продуктаў ральніцтва займае, як мы бачым, значнае месца ў бюджэце малазасеўных гаспадарак, і прыкметна змяншаецца ў многазасеўных групах. Пасыўны спажывуны баянсе дробных гаспадарак прымушае апошнія траціць на куплю продуктаў ральніцтва 15,3% у 1924-25 г. і 12%—у 1925-26 г. іх выдатковага бюджэту. Зрабіўшы параўнаньне адчужэньня продуктаў ральніцтва з іх набыццём па групах гаспадарак за два гады, як яны адбіліся ў

грашовым баянсе і адняўшы адпаведна адну суму ад другой, атрымаем сальдо ад операцый па рэалізацыі продуктаў ральніцтва:

Г а д ы	II	III	IV	V	VI і VII	Сярэдн.
1924—25 г.	-5,17	+9,66	+24,95	+66,03	+83,60	+21,93
1925—26 г.	-8,19	-2,08	+23,55	+74,96	+82,61	+18,69

Як бачым, дзеве першыя групы гаспадарак купляюць продуктаў ральніцтва больш, чым прадаюць, і толькі 1924-25 г., гаспадарка 3-ае групы адчувае на рынку некаторую колькасць сваёй продукцыі. Гэтыя гаспадаркі зьяўляюцца ўнутры-сялянскім спажывцом. Рыначным дастаўніком продуктаў ральніцтва (як і большасць сельска-гаспадарчае продукцыі) зьяўляюцца групы гаспадарак з IV-ае і вышэйшыя.

Выдаткі на куплю скаціны і птушак, амаль што роўныя ў 1924-25 г. па ўдзельнай вазе з выдаткамі на куплю продуктаў ральніцтва сярэдняга сялянскага бюджэту (6,7%), у 1925-26 годзе ўзмацняюцца і дасягаюць 13,8% выдатковага бюджэту.

Наступныя 3 рубрыкі выдаткаў да некаторай ступені звязаны паміж сабою. Адна з іх датычыцца куплі інвэнтару і гатовае будоўлі, другая ахапляе набыццё рамонтных матэрыялаў для інвэнтару і будоўлі і трэцяя паказвае куплю продуктаў прамысловасці асабовага і гаспадарчага значэння. Усе гэтыя галіны выдаткаў можна разглядаць разам, як выдаткі гаспадаркі на набыццё продуктаў прамысловасці ў шырокім сэнсе гэтага слова. Паказаньня групы выдаткаў аб'яднаюць траты селяніна на вырабы буйнае і дробнае прамысловасці, а таксама на неапрацаваныя лясныя матэрыялы, што складаюць значную частку трат на будоўлю і рамонтныя матэрыялы. Набыццё продуктаў прамысловасці зьяўляецца самай буйной галіной грашовага выдатковага бюджэту селяніна. Выдаткі на гэтую мэту сярэдняга сялянскага двара ў 1924-25 г. дасягаюць 65,67 руб. і ў 1925-26 г. 119,23 руб., што складае 44,6% і 47,4% усіх грашовых трат. Па асобных засеўных групах гэтыя выдаткі за два гады змяняліся наступным чынам:

Г а д ы	У %/о да ўсяго выдатку					Усе гаспадаркі
	II	III	IV	V	VI і VII	
1924-25 г.	40,6	41,6	45,1	48,2	48,7	44,6
1925-26 г.	50,3	45,8	45,9	49,9	46,8	47,4

Удзельная вага выдаткаў на неземляробскія продукты павялічваецца, як бачым, у 1925-26 годзе ў параўнаньні з 1924-25 г. ўва ўсіх групах гаспадарак, за выключэньнем адной вышэйшай многазасеўнай групы. Гэтая акалічнасць сведчыць аб павышэньні ў 1925-26 г. пакупное здольнасці сялянскіх гаспадарак.

Каб высветліць, якімі эаномічнымі групамі гаспадарак прад'яўляецца патрабаваньне на гэтыя і іншыя набыццёныя вёскай неземляробскія продукты, зложым наступную табліцу:

		У %/о да ўсяго выдатку				
		II	III	IV	V	VI-VII
1924-25 г.	Купля інвэнт. і будоўлі	4,9	3,8	5,0	1,9	2,4
	матар. для ремонт. інвэнт. і будоўлі	2,0	3,1	3,6	2,3	1,9
	продукт. прамысловасці	33,7	34,7	36,5	44,0	44,4
1925-26 г.	Купля інвэнт. і будоўлі	16,3	7,5	7,1	5,3	5,6
	матар. для ремонт. інвэнт. і будоўлі	3,5	4,5	3,0	4,3	2,1
	продукт прамысловасці	30,5	33,8	35,8	40,3	39,1

Даныя вышэйпрыведзенай табліцы дазваляюць высветліць сувязь паміж выдаткамі на асобныя віды гэтых тавараў і засеўнай плошчай гаспадарак. Набыццё прадуктаў прамысловасці асабістага і гаспадарчага значэння павялічваецца разам з узростам засеўнае плошчы, як у 1924-25, так і ў наступным 1925-26 г. Але доля выдаткаў на куплю прадуктаў гэтага значэння ў 1925-6 г. змяншаецца ўва ўсіх групам гаспадарак, пры адначасовым магутным узросце выдаткаў на набыццё інвэнтару, гатовае будоўлі і нязначным узросце выдаткаў на матар'ялы для іх ремонту. Дзёве апошнія галіны выдаткаў, якія выяўляюць размеры папаўнення і накуплення сваіх нескаржыстаных капіталаў, асабліва значныя ў дробназасеўных гаспадарках, дасягаюць у апошнім годзе 19,8% выдатковага бюджэту. Ня столькі напружанае, як у дробных гаспадарках, папаўненне нярухомага капіталу констатуецца ў апошнім годзе ўва ўсіх гаспадарках, за кошт, як сьведчыць табліца, адноснага змяншэння ў іх куплі прамтавараў асабістага і гаспадарчага значэння.

Для правідловасці разваг аб ролі засеўных груп у справе набыцця прамысловае прадукцыі, аднясем выдаткі на яе набывак на душу і на дзесяціну засеў у кожнай групе гаспадарак. У такім выпадку, будзем мець наступныя шэрагі:

Гады	Выдатак на 1 душу ў рублэх						Выдатак на 1 дзесяціну пасеву					
	II	III	IV	V	VI i VII	Сярэдн.	II	III	IV	V	VI i VII	Сярэдн.
1924-25	5,52	7,75	10,78	14,50	18,59	10,09	18,65	15,32	15,32	16,74	15,56	15,71
1925-26	17,69	16,21	18,69	28,95	24,79	19,02	55,10	29,75	25,36	25,23	20,49	27,41

Падушныя нормы выдаткаў на прамтавары ў 1924/25 годзе растуць з магутнасцю гаспадарак ад 5,52 руб. у малазасеўнай групы да 18,59 руб. многазасеўнай. У апошнім годзе, пры захаванні тэндэнцыі ўзросту ад вышэйшых засеўных групам, набыццё прадуктаў прамысловасці становіцца амаль роўным ў першых трох групам; пры гэтым падушная норма многазасеўнае групы, якая дасягнула да 24,79 руб., амаль што ў паўтара разы перавышае малазасеўную групу, выдатак якой на

адну душу дасягнуў у 1925-26 годзе 17,69 р. На такое прыраўненне падушных норм, відавочна, зрабілі уплыў прамысловыя заробаткі, якія павялічылі фонды малазасеўных гаспадарак.

Пераход ад падушных норм да набыцця прамтавараў на дзесяціну засеў значна змяняе, як мы бачым, рух выдаткаў па засеўных групам.

Кривая набыцця прамысловай прадукцыі пры разраўнку на адну дзесяціну засеў, якая выявіла ў 1924-25 годзе нязначную тэндэнцыю да зніжэння з павялічэннем плошчы засеў, у наступным годзе рэзка зніжаецца з узростам засеўнае плошчы і паказвае на значную дыферэнцыянальнасць патрэб гаспадарак рознае эканомічнае магутнасці.

Канчаючы разгляд галоўнейшых рубрык выдатковага бюджэту, застаецца яшчэ кінуць погляд на выплату падаткаў, якая прадстаўляе значны інтарэс для высвятлення вынікаў падатковае палітыкі ў вёсцы.

Выдатак на сплату падаткаў сярэдняе сялянскае гаспадаркі, які дасягаў у 1924-25 годзе 25,21 руб. і адымаў 17,1 яе выдатковага бюджэту, у наступным годзе зніжаецца да 15,67 руб., зменшыўшы, такім чынам, падатковы цяжар да 6,2% ўсяго выдатковага фонду. Разьмеры абкладання па тыпах гаспадарак прадстаўляюцца наступнымі данымі:

Гады	У %/о да агульнай сумы выдаткаў				
	II	III	IV	V	VI i VII
1924-25 г.	6,0	14,6	18,6	18,7	22,6
1925-26 г.	2,2	4,8	5,8	9,0	11,1

Найвялікшаму зніжэнню долі падаткаў у апошні год падпалі тры першыя групы гаспадарак. Узрост вагі абкладання ў вышэйшых засеўных групам выяўляе большую прогрэсію падатку ў 1925-26 годзе ў параўнанні з 1924-25 г.

У разглядаанай выдатковай частцы грашовага бюджэту застаецца яшчэ група непадзеленых іншых галін выдатку. Сюды адносяцца рознастайныя выдаткі: плата за арэнду зямлі, скаціны і інвэнтару, купля прадуктаў другарадных галін сельскае гаспадаркі, плата страхоўкі і інш. Гэтыя стацыі займаюць даволі віднае месца ў выдатковым бюджэце, — 21,7% у 1924-25 годзе і 19,1% усяго выдатковага фонду ў 1925-26 годзе, пры нязначных хістаннях удзельнае вагі выдаткаў па засеўных групам гаспадарак.

У заключэнне гэтага схематычнага малюнку грашовае гаспадаркі беларускае вёскі, нам застаецца сказаць некалькі слоў аб суадносінах агульных сум грашовага прыбытку і выдатку па бюджэце. Гэтыя суадносіны зводзяць баянс сярэдняе сялянскае гаспадаркі ў 1924-25 г. з дэфіцытам у 9 кап. Грашовыя астачы ў 1925-26 г. вызначыліся ўжо ў 6,97 руб. на сярэднюю дасьледваную гаспадарку. Засеўная групоўка наступным чынам адбілася на сальдо грашовага баянсу ў рублэх: